

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi

Journal of Ottoman Legacy Studies

ISSN 2148-5704

www.osmanlimirasi.net

osmanlimirasi@gmail.com

Cilt 10, Sayı 26, Mart 2023 / Volume 10, Issue 26, March 2023

XVIII. YÜZYIL ŐAIRİ TULŪİ VE BAĐDATLI RŪHİ'NİN TERKİB-BENDİNE NAZİRESİ

18th Century Poet Tului And His Nazire To The Terkib-Bend Of Ruhi Of Baghdad

Makale Türü/ Article Types : Arařtırma Makalesi/ Research Article
Geliř Tarihi/ Received Date : 14.01.2023
Kabul Tarihi/ Accepted Date : 01.03.2023
Sayfa/ Pages : 1-23
DOI Numarası/ DOI Number : <http://dx.doi.org/10.17822/omad.2023.232>

İbrahim KOLUNSAĞ

(Dr. Öğr. Üyesi), İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, e-mail: i.kolunsag@gmail.com, ORCID:
<https://orcid.org/0000-0003-4632-2964>

Atıf/Citation

Kolunsağ, İbrahim, "XVIII. Yüzyıl Şairi Tulûi ve Bağdatlı Rûhî'nin Terkib-bendine Naziresi", *Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi*, 10/26, 2023, s. 1-23.

Osmanlı Mirası Araştırmaları Dergisi (OMAD), Cilt 10, Sayı 26, Mart 2023.

Journal of Ottoman Legacy Studies (JOLS), Volume 10, Issue 26, March 2023.

ISSN: 2148-5704

XVIII. YÜZYIL ŞAİRİ TULÛÎ VE BAĞDATLI RÛHÎ'NİN TERKÎB-BENDİNE NAZİRESİ

18th Century Poet Tului And His Nazire To The Terkib-Bend Of Ruhi Of Baghdad

İbrahim KOLUNSAĞ

Öz: Bu makalenin çıkış noktası, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesinde kayıtlı bir yazma eserdir. Kütüphane kataloğunda, Divan ve Mecmua-i Eş'âr başlıklarıyla iki bölüm olarak kaydedilen ve müellifinin XVI. yüzyıl şairlerinden İbrahim Tulûî olduğu belirtilen bu yazma, aslında XVIII. yüzyıl şairi olduğu anlaşılan başka bir Tulûî'nin eseridir. Üzerindeki karalamalar ve düzeltmelerle müellif hattı bir divan taslağı / müsveddesi görünümündeki bu eserde çoğunluğu oluşturan Tulûî'ye ait gazeller yanında şairle ilgili kişisel kayıtlar, farklı şairlerin şiirlerinden oluşan mecmua niteliğinde bir bölüm ve şairin Bağdatlı Rûhî'nin terkîb-bendine yazdığı bir naziresi mevcuttur. Hem bilinmeyen bir XVIII. yüzyıl şairini ve eserini tanıtmak hem de Rûhî'nin şiirine yazılmış nazirelere bir yenisini daha eklemek amacıyla bu makalede Tulûî'nin hayatı ve edebî kişiliği hakkında eserinden elde edilen veriler sıralanmış, naziresi şekil ve muhteva yönüyle incelenerek yayımlanmıştır. Genelde şiirlerinden ve özelde terkîb-bendinden hareketle yapılan değerlendirmelerde Tulûî'nin kendi üslubunu bulma çabasındaki bir şair olduğu, terkîb-bendinin de "usta şair izinde yazılmış bir nazire" seviyesinde olduğu sonucu vurgulanmış, ekinde ilgili nazirenin dijital görüntüleri verilerek makale tamamlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tulûî, Bağdatlı Rûhî, Terkîb-bend, Nazire, XVIII. yüzyıl

Abstract: The starting point of this article is a manuscript registered in Istanbul University Rare Books Library. This manuscript, which is recorded in the library catalog in two sections with the titles of Divan and Mecmua-i Eş'âr and whose author is stated to be İbrahim Tulûî, one of the XVI century poets, is actually the work of another Tulûî, who is understood to be a XVIII century poet. In this manuscript, which has the appearance of a draft of a divan with the scribbles and corrections on it, there are personal records about the poet, a section consisting of poems of different poets and a nazire written by the poet on the terkîb-bend of Rûhî of Baghdad, in addition to the ghazals belonging to Tulûî, which constitutes the majority. In order to introduce an unknown XVIII century poet and his work and to add a new one to the nazires written in Rûhî's poetry, the data obtained from his work about Tulûî's life and literary personality were listed in this article, and his nazire was examined and published in terms of form and content. In the evaluations made on the basis of his poems in general and the terkîb-bend in particular, it was emphasized that Tulûî was a poet who tried to find his own style and that the terkîb-bend was at the level of "a nazire written in the footsteps of a master poet", and the article was completed by giving digital images of the relevant nazire in the appendix.

Key Words: Tului, Ruhi of Baghdad, Terkib-bend, Nazire, XVIII century

Giriş

Terkîb-bend, bütün dizeleri her bentte ayrı ayrı olmak üzere kendi aralarında ya da gazel gibi kafiyelenmiş bentlerle kurulan uzun bir nazım şeklidir. Terkîb-hâne veya kıta olarak da adlandırılan bu bentler genelde beş ila on beyitten oluşur. Her bendin sonunda, değişen ve kendi dizeleri arasında ayrı olarak kafiyelenen vasıta beyitleri bulunur. Bu nazım şekliyle mersiyeler, talihten ve hayattan şikâyetler, dinî, tasavvufî, felsefî düşünceler ve toplumsal yergi niteliğinde eleştiriler kaleme alınır. Son gruptaki terkîb-bendlerin en tanınanı Bağdatlı Rûhî'ye aittir.¹

¹ Cem Dilçin, *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi* (Ankara: TDK Yay., 2009), 233-234.

Rûhî, klasik Türk edebiyatının en çok gazel yazan şairlerinden biridir. Kimi beyitlerinde şiir ve şairden ne anladığını da ortaya koyan Rûhî,² lirik ve rint bir eda ile yazdığı gazellerinde sanatkârane söyleyişlerden kaçınarak akıcı ve sade bir dil kullanmıştır. Bununla birlikte ona edebiyat tarihindeki seçkin konumunu kazandıran gazellerinden ziyade meşhur terkîb-bendidir.³ Şiirinin tamamında rint ve zahit, kâmil ve cahil, ileri gelenlerle sıradan halk gibi karşıt tipleri, bunlara bağlı olarak da samimiyet ve riyakârlık, baht açıklığı ve talihsizlik, zenginlik ve fakirlik gibi karşıt kavramları bir araya getiren Rûhî, sosyal tipler ve gruplar arasındaki etkileşimleri, davranış farklılıklarını ve çelişkileri göstermiştir.⁴ Şair böylece devrinin kusurlu yönlerini, toplumsal aksaklıkları, din ve ahlak konusunda riyakâr davranan insanları, zeki ve eleştirel bir üslupla ortaya koymuştur.⁵

Rûhî'nin terkîb-bendine birçok şair tarafından yazılan nazireler bu eserin, döneminden itibaren yüzyıllara yayılan bir etki yarattığının somut göstergesi olarak değerlendirilebilir. XVII. yüzyılda, Riyâzî Mehmed Efendi, Seyyid Nakîb-zâde Ni'metî, Cevrî İbrahim Çelebi, Nisârî Yakub Çelebi ve Ayıntâbî Hâfız Abdülmecîd-zâde; XVIII. yüzyılda, Abdülatîf Râzî, Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi, Levhî Hasan Efendi, Haşmet bin Abbâs ve Hâkim Mehmed Efendi; XIX. yüzyılda Keçeci-zâde İzzet Molla, Mustafa Kabûlî Efendi, Leylâ Hanım, Ahmed Sâdık Zîver, Ziya Paşa, Abdî Efendi, Seyyid Hamza Nigârî, Musa Kâzım Paşa ve Handî Efendi; XX. yüzyılda İbrahim Cûdî, Bağdatlı Rûhî'ye nazire yazan şairlerdir.⁶

Tezkireler ve biyografik kaynaklarda adı geçmeyen Tulûî'yi ve onun eserini tanıtmak, yukarıda bahsedilen nazire birikimine katkı yapmak amacıyla hazırlanan bu makalede, öncelikle eldeki tek kaynak olan eserden hareketle Tulûî'nin hayatı ve edebî kişiliğine dair tespitlere yer verilecek ve makalenin odak noktası olan nazire, şekil ve muhteva açısından incelenerek yayımlanacaktır.

1. Tulûî'nin Hayatı, Eseri ve Edebî Kişiliği

1.1. Hayatı

Tulûî hakkında tezkireler ve diğer biyografik kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu çalışmaya konu olan eseri / divanı, şairle ilgili yapılabilecek tespitlerin şimdilik yegâne kaynağıdır. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmeyen Tulûî'nin yaşadığı dönem, eserde yer alan tarih manzumelerinden hareketle belirlenebilir. Bu manzumelerin en erkeni Bostancı Uzun Hüseyin olarak tanındığı belirtilen birinin ölümü için kaleme alınmıştır. Şairin üstadım dediği Abdî Efendi, bu şiirde ilgili şahsın ölmeden önceki son görevini, doğum yerini,

² Rûhî'nin şiir ve şair anlayışı için bk. Nihat Öztoprak, "Rûhî'nin Şiir Anlayışı" *Türk Kültürü İncelemeleri* 12 (2005): 101-136 ve Nihat Öztoprak, "Rûhî'nin Şair Anlayışı" *Osmanlı Araştırmaları* 28 (2006): 93-122.

³ Rûhî'nin hayatı, eseri ve edebî kişiliği hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Coşkun Ak, *Bağdatlı Rûhî Divânı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001); Nihat Öztoprak, *Rûhî* (İstanbul: Timaş Yay., 2001); Nihat Öztoprak, "Rûhî, Bağdatlı", *TEİS* (2014), erişim tarihi: 31 Ocak 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ruhi-bagdatli>.

⁴ Ayrıntı ve örnekler için bk. Zülfü Güler, "Bağdatlı Rûhî'nin Meşhur Terkîb-Bendine Sosyal Psikoloji Açısından Bir Bakış" *e-Journal of New World Sciences Academy* 3/1 (2008): 28-43.

⁵ Ak, *Bağdatlı Rûhî Divânı*, 50-51.

⁶ Bu şairlerin biyografisi, ilgili nazire metinleri ve Ziya Paşa'nın naziresine nazire yazan şairler hakkında bilgi için bk. Sait Okumuş, *Şairin Çağa Tanıklığı, Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-i Bend'i ve Nazireleri* (Ankara: Divan Kitap, 2011). Ayrıca Sümbül-zâde Vehbî'nin Rûhî'ye naziresi için bk. Ahmet Yenikale, *Sümbülzâde Vehbî Divânı* (Ankara: TCKTB Yay., 2017), 283-286. Okumuş'un çalışmasında yer verilen şairlerden Levhî ve Cûdî hakkında yapılan yayımlar için bk. Abdülkerim Gülhan, "Levhî ve Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-Bend'ine Naziresi" *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 1/2 (2010): 61-78; Sait Okumuş, "Bursalı Levhî Hasan Efendi ve Bağdatlı Rûhî'ye Naziresi" *Ekev Akademi* 15/47 (2006): 291-307; Mustafa Aslan, "Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-i Bendine Bir Nazire Daha: Trabzonlu İbrahim Cûdî'nin Terkîb-i Bend'i" *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil - Edebiyat Sempozyumu Bildirileri, C. II* (Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay., 2001), 367-385. Okumuş'un çalışmasından sonra yayıma konu olan nazireler için bk. Leyla Alptekin, "Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-Bend'i'ne Yazılmış Bir Nazire: XVIII. Yüzyıl Şairi Berberzâde Mehmed Zihni'nin Terkîb-Bend'i" *Turkish Studies* 8/13 (2013): 439-454; Yunus Kaplan, "Kütahyalı Meşkî ve Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-i Bendine Naziresi" *SUTAD* 39 (2016): 263-284.

babasının ismini kayda geçirmiş, âdeta biyografik bir metin oluşturmuştur. Abdî'nin şiirini eserine aldığına bakılırsa, kuvvetle muhtemel Tulûî'nin de yakinen tanıdığı biri olan Hüseyin'in ölüm tarihi, "Cevherî târîh birle menzil-i bâğ-ı cinân" dizesi ve "menzil-i bâğ-ı cinân menkûd harfleri târîh olur bir 'aded zamm ile" notunun işaret ettiği üzere 1163 / 1749-50 yılıdır.⁷ Eserdeki bir başka tarih manzumesi ise Tulûî tarafından Ayşe isimli birinin ölümü üzerine yazılmıştır. Bu hadise, şiirde belirtildiğine göre veba sebebiyle 1178 / 1764-65 yılında gerçekleşmiştir. (91^b). Şair bir diğer manzumesinde ise, Seyyid Bekir Beşe'nin doğumuna tarih düşürmüştür: 18 Rebiyülevvel 1185 / 1 Temmuz 1771 (85^b). Eserde, bahsi geçen manzumeler dışında çeşitli şahıs isimleriyle ilgili fakat herhangi bir olay belirtmeyen tarih kayıtları da vardır. Bunlardan biri şu şekildedir: "Furuncı Küçük Muhammed / Mehmed, Altıncı Bölük Yoldaşı, 15 Zilhicce 1187 / 27 Şubat 1774" (85^b).⁸ Özetle, 1163-1187 / 1749-1774 tarihleri arasındaki şiir ve kayıtlardan Tulûî'nin 18. yüzyılın ikinci yarısında hayatta olduğu / 18. yüzyıl şairi olduğu anlaşılmaktadır.⁹

Yukarıdaki tarih verilerini, eserde yer alan bazı mensur kayıtlar da desteklemektedir. Bunlar aynı zamanda Tulûî'nin mesleğine dair bilgiler vermektedir. Örneğin Tulûî'nin cebe-hâne kâtibi olarak tayin edildiği şu notta görülmektedir:

"Merhûm Ahmed Kethüdâ'nın vefâtında hâkim tarafından kâtib ta'yîn olunup cebe-hânede olan bārüt-ı siyâh vezn olunup maqbûzumuz olan bārüt-ı siyâh. 600 kıntâr" (81^b).¹⁰

Tulûî'nin bir kâtip olarak özellikle barutla ilgili kayıtlardan sorumlu olduğu söylenebilir. Ramazan 1179 / Şubat-Mart 1766 tarihli bir başka notta barutların hangi amaçla, nereye ve ne kadar gönderildiği bilgisi de mevcuttur:

"Bārüt-ı siyâh iki buyuruldu mücibince sâbıkan cebecibaşı mühürdârı Muştafa Ağa yediyle âsitâneye irsâl olunmuşdur ve Dimedoğa dizdârına bâ-fermân bir kıntâr bārüt-ı siyâh dahı irsâl olunmuşdur. Biñ yüz yetmiş toköz senesi 'ıyd-ı fitre için virilen bārüt-ı siyâh: 5 kıntâr ve gine sene-i mezbûrda 'ıyd-ı adhâ için virilen bārüt-ı siyâh: 5 kıntâr. Dimedoğa'ya virilen bārüt-ı siyâh: 1 kıntâr. Cem'an yekûn: 11 kıntâr" (94^b).

Benzer bir kayıt, şairin Edirne Cebe-hânesinde de görev yaptığına işaret etmektedir:

"Edirne cebe-hânesinde mevcûd olan bārüt-ı siyâhın..." (95^b).

Şairin yaşadığı dönem ve mesleğine dair ipuçları bir gazeline de yansımıştır. 18. yüzyıl, Osmanlı-Rus mücadelelerinin yoğun yaşandığı bir dönemdir. Tulûî, aşağıdaki matla beytinde Rusların yenilmesi ve Sultan Mustafa'nın mutlu olması için dua etmiş, aynı şiirin makta beytinde de muhtemelen askerlerle olan yakın mesaisi sebebiyle biz diyerek sahiplendiği zafer için Allah'a şükretmiştir:

Kıl müyesser fethi yâ Rab târ u mâr it Moskov'ı
Şâd-ı Sulţân Muştafâ kıl rahnedâr it Moskov'ı

⁷ *Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üni. Nadir Eserler Ktp. Türkçe Yazmalar 10689/01, 92a. Buradan itibaren yazma esere yapılacak göndermelerde, metin içinde yalnızca sayfa numaraları belirtilecektir.

⁸ Ayrıca bk. (94^a).

⁹ Bu çalışmaya konu olan yazma eser, kütüphane kataloğunda -aşağıda bilgi verilecektir- İbrahim Tulûî adına kayıtlıdır. Lakabı Dahhak olan Kalkandelenli İbrahim, III. Murad dönemi şairi olduğundan (bk. Filiz Kılıç, "Tulû'î, İbrahim Tulûî Efendi", *TEİS* (2014), erişim tarihi: 31 Ocak 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tului-ibrahim-tului-efendi>) bu kayıt doğru değildir. Ayrıca, Sultan IV. Murad ve Sultan İbrahim dönemlerinde yaşamış ve saraya yakın olabilmış Tulûî mahlaslı bir şair daha vardır (bk. İbrahim Kolunsağ, "Bir Meddahın Biyografisi: Tulûî'nin Bilinmeyen Şiirleri" *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları* 9 (2022): 221-238). Dolayısıyla 16, 17 ve 18. yüzyıllarda yaşamış üç farklı Tulûî'den bahsetmek mümkündür.

¹⁰ Yeniçeri Ocağı'na ok, yay, kılıç, barut vb. silah ve savaş malzemesi temin eden, bunların yapımı, tamiri ve korumasıyla uğraşan Cebeci Ocağı'nda en büyük zabıt cebecibaşısıdır. Ardından kethüdalar ve cebeciler başçavuşu gelir. Ocakta, kalem işlerini yürüten cebeciler kâtibi, başhalife, kesedar gibi görevliler de vardır. Cebecibaşı değişikliğinde cebehanedeki mühimmatın hesabı çıkarılır (Yasemin Kılıçarslan, "Cebeci" *TDV İslâm Ansiklopedisi* 7 (1993): 182-183).

Ey Tulu'î hâmdülillâh feth [ü] nuşret bizdedir
Ser-nigün eyle Kerîmâ tîğ-târ it Moskov'ı (68^a)¹¹

Tulûî'nin eserinde memleketine dair bir bilgi yoktur. Ancak bazı şiiirlerinden hareketle şairin en azından hayatının belli dönemlerinde bulunduğu yerlerle ilgili çıkarımlar yapılabilir. Örneğin yukarıda gösterilen Edirne'de görev yapmış olabileme ihtimali, şairin bu şehrin methi için yazdığı gazelle de desteklenebilir:

Edirne şehri bir güldür bilâd-ı gülsitân içre
Merîc ü Tunca vü Arda dolaşur dilsitân içre (33^a)¹²

Tulûî'nin “-dir Çekmece” redifli şiiiri yine bu bağlamda anılabilir:

Sun'-ı taşvîr-ile Behzâd'a mişâldir Çekmece
Hâme-i gülgün-ı sebz-ile nihâldir Çekmece (62^b)

Şair bir başka şiiirinin makta beytinde Eflak'ı anmıştır. Aşağıya alıntılanan bu beyitte geçen “kalas” kelimesi, güzellerin acımasızlığını anlatmanın yanında Romanya şehirlerinden birinin adıdır. Matla beytinden anlaşılacağı üzere, Rumeli tarzında kaleme alınan bu şiiir, Tulûî'nin Rumeli şairlerinden biri olma ihtimalini de düşündürmektedir.¹³

Bir gice tenhâca yâri sînen üzre hoşça baş
Câme-h'âb içre şarılıp geñ yakasın tizce kaş

Bî-rahim oldı zamâne dil-beriniñ cümlesi
Belde-i Eflak içre güyiyâ olmuş kalas (39^b)

1.2. Eseri

Tulûî'nin tespit edebildiğimiz yegâne eseri bu makalenin konusu olan şiiirin de içinde bulunduğu divanıdır. Birkaç kıta ve musammat dışında tamamı alfabetik olarak sıralanmış gazellerden oluşan, üzerindeki karalamalar ve düzeltmelerle müellif hattı bir divan müsveddesi görünümünde olan bu eser, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi, Türkçe Yazmalar Bölümü 10689 numarada kayıtlıdır. Zahriyesinde İbnülemin Mahmut Kemal'e ait 20 Ramazan 1314 / 22 Şubat 1897 tarihli mülkiyet kaydı bulunan, rika hatla kaleme alınmış, 203x136 mm. ölçülerinde ve muhtelif satırlı bu yazmanın içinde, şairin divanını oluşturan şiiirlerden sonra farklı şairlere ait şiiirler ve bazıları yukarıda anılan notlar da mevcuttur. Dolayısıyla kütüphane kataloğunda 95 yaprak hacmindeki bu yazmanın tamamı “Mecmua-i Eş'âr” başlığı ile 10689/01 numarada ve ilk 73 yapraklık kısmı “Divan” başlığı ile 10689/02 numarada kayıt altına alınmıştır. Esasen yazmanın “Divan” olarak kaydedilen bölümünde az sayıda da olsa farklı şairlerin şiiirleri, bazı boş sayfalar ve kişisel notlar da vardır. Topluca bir değerlendirme yapıldığında tamamı aynı hatla yazılmış bu müsvedde eseri, “Mecmû'a-i Tulu'î” olarak adlandırmak da mümkündür.

Baş:

Vücûduñ kenz-i rahmetdür şefâ'at yâ Resûlallâh
Cemâlin nûri dehşetdür şefâ'at yâ Resûlallâh

Son:

“Biñ yüz yetmiş toköz senesinde bārüt-ı siyâh perdâht olunmuşdur. Aħmed Kethüdâ Big vaktindedir.”

¹¹ Şairin yaşadığı döneme göre şiiirde adı geçen padişah III. Mustafa olmalıdır. Bu dönemde Ruslarla yapılan savaş, Küçük Kaynarca Antlaşması (1188/1774) ile Osmanlı aleyhine sonuçlanmıştır. Ancak III. Mustafa bu savaşta Salihyye, Rusçuk, Silistre ve Varna zaferlerini kazanmıştır. Bk. İsmail Hâmi Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi C. IV* (İstanbul: Türkiye Yay., 1972), 43-59. Şiiirin bu zaferlerden biri sonucunda söylenmiş olması muhtemeldir.

¹² Edirne övgüsünün yer aldığı bir başka şiiir için bk. (40^a)

¹³ Rumeli üslubuyla ilgili ayrıntı için bk. Halil Çeltik, *Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiiir Dünyası* (Ankara: MEB Yay., 2008).

1.3. Edebî Kişiliği

Tulûî öncelikle bir nazire şairidir. Eserinde, Rûhî'nin terkîb-bendine yazdığı nazire (70b) dışında Bâkî gazelini tahmisi (17^b), Yahûdî (1^b), Cevrî (23^a), Âşık Ömer (33^b), Fehîm (54^b), Saîdâ (54^b) ve Nazîmâ'ya (62^a) yazdığı nazireler de mevcuttur. Başlıklardan tespit edilebilen bu nazirelere ilaveten şairlerin makta ya da hüsn-i makta beyitlerinden de nazireler yazdığı anlaşılmaktadır.¹⁴ Ayrıca yazmanın 86^b-88^a sayfalarında çeşitli şairlere ait kafiye ve redifleri listelemesi ve bunlardan yola çıkarak şiirler oluşturması bu bağlamda dikkat çekicidir. Örneğin Nev'î-zâde Atâyî'nin bir gazelinden¹⁵ “şâgar-ı şabûh”, “ğîdâ-yı rûh”, “âkıbet fütûh”, “**tevbe-i Naşûh**”, “keştî-süvâr Nûh” ve “aña şerhalar şürûh” kelimelerini not edip bunlardan oluşturduğu gazelinin bir beyti şöyledir:

‘İddi‘â-yı râh-ı ‘aşkda şıdka bir şahid yeter
İ‘tibâr-ı sâ’ir itme **tevbe** üzere ol **Naşûh**¹⁶ (19^b)

Eserde yer alan diğer şiirlerden Ârif Efendi'nin Tulûî'ye naziresi (56a ve tekraren 61b), Nev'î gazelini Âzerî'nin tesdisi ve Rûhî'nin tahmisi (77^a-77^b) yukarıdaki örnekleri tamamlar niteliktedir.

Tulûî'nin şiirlerinde *mahallileşme* eğilimi belirgin çizgilerden biridir. 18. yüzyılda geniş bir etki alanı yaratan bu eğilimin en önemli özelliklerinden biri, yaşanılan çevre ve günlük yaşamın şiire önceki dönemlerden daha gerçekçi bir şekilde aksetmesidir. Aşağıdaki beyitte yer alan “macun”, “kahve” ve “helva” kelimeleri, safa ehlini konu alan ilgili gazelin tamamında görülen günlük yaşam unsurlarına yiyecek içecek bağlamında örnek gösterilebilir:

‘Akl u fikri ma‘cûn-ile kahve olmuş îmânı
Keyf cilâsın şaykal için n’ola helvâdan elez (28^a)

Şairin muhtemelen bir arkadaşı olan Berber Selman için yazdığı şiiri de aynı konuda bir örnek olarak değerlendirilebilir:

Hâzret-i Selmân-ı pâkiñ âyîn [ü] erkânına
Ser-fürü eyler cevânân her gelen dükkânına

Hattını eyler tırâşî her güzeşte tâzenîñ
Şâne-i kâkül leţâfet gösterir ‘unvânına (61^b)

Mahallileşme eğiliminin bir başka özelliği şiirin teknik yapısı ve ses örgüsünde Türkçenin ağırlıklı yer almasıdır.¹⁷ Tulûî'nin şiirlerinde “şarmaş dolaş serper şaşar” (32^a), “kimiñ bilür kimiñ bilmez” (34^a) gibi ahengi sağlayan uzun redifler ve “diyeyim añladayım” (52^b), “idemem añladamam” (53^a) gibi konuşma dilinden gelen redifler bulunur. Bunlar ve “ayağ çekdim”, “tarağ çekdim” (53^a) şeklinde kafiye'nin de eşlik ettiği diğer redifler Türkçenin Tulûî şiirindeki yerini gösterir niteliktedir.

Tulûî bazı beyitlerinde şiire dair görüşlerine yer vermiştir. Sözün nazik, ölçülü ve kısa; mananın da benzersiz olması gerektiğini

Evezânda ey Tulû‘î nezâketle it kelâm
Ma‘nâda bî-meşel gerek[ir] itme celb-i lafz (44^b)

şeklinde geleneğe uygun bir şekilde belirten şair, klasik üslup zemininde hareket eder. Bununla birlikte onun şiir anlayışına yön veren asıl unsur dinî-tasavvufî düşüncedir:

¹⁴ Bk. Cevrî (8^a), Kesbî (19^b), Suâlî (64^a).

¹⁵ Bk. Saadet Karaköse, *Nev'î-zâde Atâyî Divânı* (Ankara: TCKTB Yay., 2017), 154.

¹⁶ Tulûî'nin Nazîmâ ve Kesbî şiirlerini model alıp üzerinde çalışarak oluşturduğu kıta benzer bir örnek olarak gösterilebilir. Bk. (1^b-2^b).

¹⁷ Ömür Ceylan, “Klasik Şiirin Büyüyen Gölgele Yüzyılı (1701-1800)”, *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış, C. I* içinde (Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013), 243.

Pāye-i uqbā degildir nazm-ı güftār-ı sūhan
Sırr-ı Hakk'a ilticâdır şî'r ü inşâdan garaż (42^a)

Tasavvufî şiirlerde görülen ıstılah kullanımı, iktibas yaygınlığı ve didaktik karakter Tulûî'nin eserinde de ön plandadır. Gelenekte sık kullanılan temalardan “akıl-gönül karşıtlığı” üzerine kurguladığı ve tasavvufî terimlerle ördüğü aşağıdaki beytinde şair, “Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi istedim ve halkı yarattım.” mealindeki hadisi telmih, buradaki “gizli hazineyi” gönle isnat ve “Müminin kalbi Allah'ın arşidir.” mealindeki hadisi manen iktibas etmiştir.¹⁸ Bu beyit eser genelinde görülen benzerlerinin bir örneği olarak okunabilir:

Mazhar-ı esrâr-ı Hakk'da kenz-i ahfâdır gönül
Her 'akıl irmez aña 'arş-ı mu'allâdır gönül (51^a)

Tulûî'nin şiirlerindeki güçlü dinî vurgu gerek kendine gerekse okuyucuya yönelen öğüt içerikli beyitlerde görülebilir:

Ey Tulû'î fahr-i 'âlemden şefâ'at isteyen
Şıdk-ıla itsün şalât-ı intisâbı her şabâh (20^a)

Dergeh-i Hakk'dan niyâzın eyle itme i'tirâz
Ka'be-i vuşlatda nâzın eyle itme i'tirâz (42^a)

Tulûî'nin bazı şiirlerinden bir tarikata bağlı olduğu, tarikat yolunda ilerlemek istediği anlaşılmaktadır:

'İlm ü erkân-ı tarîkat iktidâm ister kişi
Mürşid-i kâmil yüzünden ihtimâm ister kişi (65^a)

Hatta aşağıdaki beyitten pirinin selefi olmayı umduğu da görülmektedir:

Hizmet-i erkâna geldik olmak için mu'teber
Pîr-i erkân-ı tarîkat bizi eyleye selef (49^a)

Ancak şairin hangi tarikata mensup olduğuna dair metinde bir bilgi yoktur. Daha doğrusu, Tulûî'deki bu eğilim genel olarak tasavvufa bağlı oluşu şeklinde açıklanabilir. Çünkü eserinde Hacı Bektâş-ı Velî (67^a), Abdülkadir Geylânî (71^b), Hüsâmeddin Uşşâkî (71^b) ve Mevlânâ (72^a) methinde kaleme aldığı şiirler mevcuttur.

Tulûî, şiirlerinde nasıl söyleyeceğinden ziyade ne söyleyeceğine odaklanmış bir şair görünümündedir. Onun eserinde görülen imla problemleri dikkatsiz bir kalemin ürünü olarak görülebilir. Farsça yapılı tamlamalarda ünsüzle biten kelimelerden sonra “y” harfini kullanması, tamlama için “atıf vavı” yazması, “atıf vavı” yazması gereken yerde yazmaması, harflerin noktalarını unutmaması ve sırasını karıştırması, kimi kelimeleri yanlış yazması (eşk yerine ‘aşk gibi) belki birçok mecmuada görülebilen imla hususiyetleri olabilir ama Tulûî'de bunlar kimi zaman vezni de tehdit eder. Bâkî'nin gazeline Nahîfî'nin yazdığı tahmisi eserine kaydederken

“Ne revâ pâdişehüm münkir-i ni'met olmak”

dizesinde “pâdişâh”,

“Mîhr-i rahşân gibi gezsün felek-i nüh tâkî”¹⁹

dizesinde “mîhr-i dıraşşân” (48^b) yazarak vezni bozması buna örnek gösterilebilir.

Vezinle ilgili ihmaller yalnızca imladan kaynaklanmamaktadır. *Hayâlî Dîvânî*'ndeki

“Sîm-i eşküm neme yarar nazar etmez ana yâr
Yere geçsün nideyin genci imiş Kârûnun”²⁰

¹⁸ Tasavvufî şiirlerin muhtevasına dair ayrıntı için bk. Ömür Ceylan, *Tasavvufî Şiir Şerhleri* (İstanbul: Kapı Yay., 2017).

¹⁹ İlgili tahmis için bk. A. İrfan Aypay “Nahîfî Süleyman Efendi-Hayati, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni” (Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992), 324-325.

şeklinde kayıtlı beytin ikinci dizesini hatalı bir “takdim-tehir” yaparak

Tuṭalum genci imiş yire geçsün Kārūn'ün (89^b)

şeklinde yazması yine Tulûî'nin söylenene odaklanmasıyla ilgili olmalıdır.

Şairin kimi beyitlerinde ise vezinde görülen kusurlara anlamdaki muğlaklık da eşlik eder. İlk dizesini “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilün”, ikinci dizesini “fâilâtün fâilâtün fâilâtün fâilâtün” kalıbıyla yazdığı

Ey Ṭulû'î Ḥaḳ'dan artık çün şefiḳiñ yok seniñ
Ṭā'at-i noḳşâna maḥzûn olma oldı saña iḥsân (56^b)

beytinde Tulûî, kendisine seslenerek Allah'tan başka kendisine merhamet edecek birinin olmadığını, bu yüzden de eksik ibadetinden dolayı üzülmemesi gerektiğini söylemektedir. Beytin sonundaki “oldı sana iḥsân” ifadesinden ise kastettiği çok net değildir. Bir başka ifadeyle okuyucu buradan Allah'ın şairi bağışladığını / bağışlayacağını ya da ona lütufta bulunduğunu / bulunacağını çıkarmak durumunda kalmaktadır. Benzer beyitlere eserde sıkça rastlanılabilir.

Tespit edilebilen başka bir eseri olmadığı için Tulûî'nin şiirlerindeki olası gelişim / değişime dair bir karşılaştırma ve yorum yapmak mümkün değildir. Şairin bir taslak ya da müsvedde niteliğinde olan eldeki eseri ise başlı başına şiirini oluşturma aşamalarının izleriyle doludur. Buradan hareketle ve yukarıda şairliğine dair belirtilenlere ilaveten Tulûî'yi kendi şiirini / üslubunu bulma çabasındaki bir şair olarak nitelemenin mümkün olduğu söylenebilir.

2. Tulûî'nin Terkîb-bendi

Nazire, edebî bir terim olarak, bir şairin özellikle manzum eserlerine ve daha özelde gazel şeklinde yazılmış bir şiirine aynı vezin, kafiye ve redifle, şairin kastettiği anlama ters düşmeden, onun şiirine benzer veya ondan daha üstün olmak amacıyla yazılmış şiirler olarak tanımlanabilir. Nazire yazılan şiire zemin ya da model şiir, nazire yazmaya da tanzir denir.²¹

Şairler; nazirenin sağladığı hazır kalıplardan faydalanmak, genç şairleri teşvik etmek, bir dostluk göstermek, usta şairleri izlemek, meydan okumalara cevap vermek ve zemin / model şiiri geçmek gibi gerekçelerle nazire yazarlar.²² Dolayısıyla, bir çeşit şiir meşki olan nazirenin, şairlerin şiir yazma becerisini geliştirme, bu beceriyi koruma, ilerletme ve model alınan şiiri aşmaya yönelik iddialı çalışmalar ortaya koyma işlevleri vardır.²³

Nazire teriminin hemen tüm tanımlamalarında zemin / model şiirle i) vezin birliği, ii) kafiye ve varsa redif birliği, iii) söyleyiş, anlam ve hayal benzerliği üç unsur olarak yer almaktadır.²⁴ Bir şiirin nazire olup olmadığını tespit etmede de hareket noktası olan bu üç unsurdan vezin, kafiye ve redif dış belirleyici / şekille ilgili faktörlerdir. Söyleyiş, anlam ve hayal benzerliği ise iç belirleyici / muhteva ile ilgili faktörler olarak sıralanabilir.²⁵ Bunlar aynı zamanda, nazire olduğu bilinen şiirler için, zemin / model şiir ve nazire arasında ne gibi benzerlik ya da farklılıklar olabileceğini belirleme kıstasları olarak da değerlendirilebilir.

²⁰ İlgili gazel için bk. Ali Nihat Tarlan, *Hayâlî Bey Dîvânı* (İstanbul: İstanbul Üni. Yay., 1945), 241.

²¹ M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz* (Ankara: Akçağ Yay., 2006), 13-21.

²² M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz*, 97-109.

²³ Cemal Kurnaz, *Osmanlı Şair Okulu* (Ankara: Birleşik Yayınları., 2007), 32-45.

²⁴ M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz*, 31.

²⁵ Ayrıntı için bk. Edith Gülçin Ambros, “Nazîre, the will-o'-the-wisp of Ottoman Dîvân poetry” *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 79 (1989): 57-83; Walter Feldman, “Imitatio In Ottoman Poetry: Three Ghazals of the Mid-Seventeen” *The Turkish Studies Association Bulletin* 21/2 (1997): 41-58; M. Fatih Köksal, *Sana Benzer Güzel Olmaz*. Ayrıca ortak (aynı) kafiyeli kelimeler, ortak ifade tarzları, ortak kalıp ifadeler, edebî sanatlar ve diğer nazire şiiri belirleme kıstaslarının farklı araştırmacıların görüşlerine yer verilerek geniş bir şekilde ele alındığı bir çalışma için bk. Hasan Kaplan, “Bâkî'yi Yenilemeye Çalışan Bir Şair Ümidi ve Bâkî'ye Nazireleri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar* 8/38 (2015): 221-263.

2.1. Metin

Terkîb-Bend-i Tulûî Nazîre-i Rûhî²⁶

mef'ûlü mefâ'îlü mefâ'îlü fe'ûlün

I

- 1- Dimeñ bizi kim bâde-i peymân-ile mestiz
İkrâr-ı nidâ “kâlû belâ” mest-i elestiz
(Bizim için kadehteki şarapla mest olmuş demeyin. Biz, “Evet dediler.” nidasını söylediğimiz o ilk meclisten beri mestiz.)
- 2- Bîgâne olan nâzır-ı bî-hüde görürler
Mañbûb-liķâ cām [u] büt-hâne-perestiz
(Bizi bilmeyenler beyhude bakıyoruz zanneder. Oysa biz mahbup yüzlü kadehe ve puthaneye taparız.)
- 3- Şûfî koma inkâr derûnunda kesâfet
Yetmez mi kerem bâb-ı hülûş-ıla ki pestiz
(Sufî, içinden bu kesafeti ve inkârı at. Kalp temizliği konusunda tevazu sahibiyiz. Bundan daha büyük kerem olur mu?)
- 4- Mey-hâne yiri olsa n'ola 'aşık-ı zârîñ
Ġaffâr-ı zünûbuñda ki der-beste-i restiz
(İnleyen âşığın yeri meyhane olsa ne olur? Biz, günahları çokça bağışlayan Tanrı'nın kurtuluş kapısında bağlı kuluyuz.)
- 5- Erkân-ı sülûk içre şehâ dil vireliden
İrşâd-ı haķîkatde şüyüh-ı kef-i destiz
(Ey Şâh! Tanrı yoluna girmenin kurallarına gönül verdiğimiz andan itibaren, el avuç açanların şeyhlerinden biriyiz.)
- 6- Esrâr-ı hafî genc-i ma'ânîde nihânız
Şahbâ-yı mey-i 'aşk-ı müdâm-ile keşânız
(Biz, manalar hazinesinde saklı, gizli sırlarız. Daimî aşk şarabının kadehiyle sarhoşuz.)

II

- 1- Nüş eyle begim bâdeyi kim dâfi'-i gâmdır
Dil vir şeh-i hûbâna ki hoş zevk-ile demdir
(Beyim, gamı ortadan kaldıran şarabı iç ve zevkle geçen güzel bir zaman için güzeller sultanına gönül ver.)
- 2- Ferdâ elemin çekme bugün eyle şafâyı
'Ayyâş diyeler saña ki mañbûb ile Cemdir
(Yarının elemini çekme. Bugün safa eyle. Bırak sevgiliyle Cem sana ayyaş desinler.)
- 3- Sözünde vefâ olsa şehâ va'd-i keremler
Eylerse 'atâ müjde-i kemmûn-ıla nemdir
(Ey Şâh! Güzelin sözünde vefa olsa, kerem vaadiyle ihanda bulunsa bu ancak kimyon müjdesi ve rutubetidir.)²⁷

²⁶ Makalenin devamında yapılacak açıklama ve değerlendirmelere zemin teşkil edebilmesi için Tulûî'nin naziresine burada yer verilmiştir. Şairin edebî kişiliği bölümünde örneklenen imla, vezin ve anlamla ilgili sorunlar bu şiirde de mevcuttur. Dolayısıyla şairin ne söylediğinden ziyade ne söyleyebileceği yansıtılmaya çalışılmış, bu yüzden de serbest bir nesir çevirisi yapılarak anlamlı cümleler elde edilmeye çalışılmıştır. Yapılabilecek karşılaştırmalar için şiirin dijital görüntüleri makalenin sonuna eklenmiştir.

²⁷ Boş vaatle kandırmak anlamında bir tabir olan “va'd-i kemmûn” ile ilgili örnekler için bk. Yasemin Akkuş, “İçtimai Bir Tavır Olarak Boş Vaatler: Va'de-i Kemmûn” *Bizim Külliye* 72 (2017): 63-65.

- 4- Bu dehr-i denî içre ne kim olsa şecâ'at
Ecsâd-ı fenâ şeş ciheti hâk-ile kemdir
(Bu alçak dünyada ne kadar yiğitlik var zannediyorsan onun, yok olmaya mahkûm olan bedenler gibi, altı yönü de toprak ve eksiklikle / yetersizlikle kuşatılmıştır.)
- 5- Âlâyiş-i dünyâya şakın itme teveccüh
Mânende-i dendân ki ihlâk-ile semdir
(Dünyanın süsüne sakın yönelme! O, yılan dişi gibidir. Gösterişlidir ama zehirle helak eder.)
- 6- 'Âlemde bugün geşt [ü] güzâr eylemişizdir
Evşâf-ı dili kaşd-ı şî'âr eylemişizdir
(Bugün, âlemde gezip dolaşmış, gönlün vasıflarıyla donanmaya niyet etmişizdir.)

III

- 1- Gör câhili kim kâzî-i işhâd olayın dir
Ma'nâ-yı rumûzında ki üstâd olayın dir
(Cahile bak! İspatla hükümler veren kadı olmak ister. Kendi gizli niyetine göre üstat olmak ister.)
- 2- Dil-teşne olup ehl-i harâbâtda ki zâhid
Görmekte rezi gurgafı (?) âbâd olayın dir
(Zahit de harabat ehli içinde öylesine heveslidir ki üzümü görüp ...abat olmak ister.)
- 3- Elden kıomasın bâde-i gül-fâm ayağın
Çekmekte mey-âşâm-ıla mu'tâd olayın dir
(Şarap içenle birlikte olmayı âdet edinmek isteyen, gül renkli şarap kadehini elinden bırakmasın.)
- 4- Şimşâd-ı kadûn zerre-i efgende olup da
Sengân-ı reh-i süfte-i Ferhâd olayın dir
(Ey âşık)! Boyun denen şimşir ağacı, düşkün bir zerre olup Ferhat'ın delik deşik yolunun taşları olmak ister.)
- 5- Şahrâ-yı çemen gönçe-i feryâd-ı hezârân
Taklîd-i sühân-zâğ-ıla dil-şâd olayın dir
(Bülbüllerin feryadının goncası, yeşillikler sahrasında karga sözlülerin bülbül taklidiyle açılmak ister.)
- 6- Evşâf-ı sühân güş uruban gevher-i kândır
İm'ân-ı nazar eyle ki iklîm-i cihândır
(Sözün vasıflarını dinlersen o, maden incisidir. Ona dikkatle bak. Çünkü o, cihanın ülkesidir, cihan kadar değerlidir.)

IV

- 1- Hoş tekye idi olmasa fânî ki bu âlem
Yetmez mi haber cedde-i Havvâ ile Âdem
(Bu âlem, fânî olmasa hoş bir tekkeydi. Havva ninemizle Âdem hikayesi sana yetmez mi?)
- 2- Eylerse bugün rif'at-i nâz-ile tefâhür
Âhîr yiri hâk olsa gerek soñ ucı mâtem
(Her kim bugün nazımın yüceliği ile övünürse sonunda yeri toprak ve ondan kalan matem olsa gerektir.)

- 3- Enfâs-ı belâ olmaya ki def'i sezâdır
Ağyâr ile şöbet ne revâ ola ki şâdem
(Gayrılarla sohbet yakışık almadığından mutlu olmam. Savuşturulması uygun olan bu bela nefesleri olmasın!)
- 4- Fikr eyle bu evşâf-ı ma'ânîde nikâtım
Dikkatle nazar eyle helâ gör ki ne zâtem
(Bu söylediğim manaların niteliklerinde nüktelerimi düşün! Dikkatle bak, gel gör ki nasıl biriyim.)
- 5- Zâhid bize icrâ-yı garaż kaydına bakma
İhşân-ı kerem bâb-ı Hudâ ile necâtem
(Ey zahit! Bize olan düşmanlığını icra etme düşüncesinde olma! Tanrı'nın kapısında, onun lütfunun bağışlamasıyla kurtulmuşum.)
- 6- Teslîm-i rızâ-bend-i sezâvâr-ı Hudâyuz
Ser-defter-i iklîm-i şehensâh-ı gedâyuz
(Allah'ın rızasına teslim oluşu onun tarafından kabul edilenlerdeniz. Fakirler şahının ülkesinde en fakir kuluz.)

V

- 1- Lûlû-yı şâdef-güne zühür eyleye yek-tâ
Bir gevher-i yek-tâ ki âña olmaya hem-tâ
(O, sedefin incisi tarzında eşsiz olarak belirsin. Öyle eşsiz bir inci olsun ki bir benzeri olmasın.)
- 2- Bir kadri girân olsa deger himmete lâyıķ
Herkes ide zâtına pesendîde nigâhâ
(Kıymeti büyük olup himmet etmeye uygun değerde biri olsa herkes ona beğeniyle bakar.)
- 3- Dünyâya bakıp itmeye bir ferde şumüvlük
İrşâd yaraşur ki ola zâtında kemâlâ
(Bu kişi, dünyaya bakıp bir kimseye ululuk taslamamalı. Çünkü başkalarına doğru yolu gösterme, zatında olgunluk olan kişiye yakışır.)
- 4- İnsân idegör kendini kalbiñ ola pākîz
Ġavvâş oluban bahre irüp sırr-ı nihânâ
(Denize dalan bir dalgıç olarak gizli sırta ulaş da kendini insan et. Kalbin temiz olsun.)
- 5- Bir nokta sühân sırr-ı ezel lem-yezelîden
Oldur ne ki eşyâya şebât-ile müsemmâ
(Bakilikten gelen bir nokta söz en eski sırdır. Eşyaya kalıcı olarak ad olan ne varsa odur.)
- 6- Hürân-ı behîşt zîb-i feraħ-zâd-ile meşhûr
Ġaffâr-ı zünüb-'afv ki bahşâ-yıla mestûr
(Cennet hurileri, sevindiren süs ile meşhurdur. Günahları bağışlayan Tanrı'nın affediciliği, verici olmada gizlidir.)

VI

- 1- Ey şâhib-i hikmet kâni ihyâ-yı meşiyet
Nâlîde olan hasteye olmaya mı şefkat
(Ey Tabip! Arzuyu yerine getirme nerede? İnleyen hastaya şefkat olmasın mı?)
- 2- İdrâk idegör eyle ki in'âm [u] keremler
Ġallâķ-ı cihân saña da ihşân ide 'izzet
(Hastanın hâlini idrak edip ona iyi davran ki cihanı yaratan Allah da sana itibar versin.)

- 3- Derbân olup dergehi kullâbına dest ur
Rezzâk-ı ezel zevk [ü] şafâ itdüre 'işret
(Rızkı bolca veren Allah'ın dergâhının kapısı çengeline yapış ki o, seni zevk ve safâ içinde yaşatsın.)
- 4- Müstağfir-i zenb ol ki Hudâ eyleye mağfûr
Maşherde yarın tâ ki bula nâm-ıla şöhret
(Günahına tövbe et ki Allah seni bağışlasın. Böylece yarın maşherde şöhret bulasın.)
- 5- Settâr-ı cihân zikrini dilden koma şaşın
Ferdâda saña olmaya zillet ile kılllet
(Kullarının ayıplarını örten Allah'ı zikretmeyi sakın bırakma ki yarın senin için horluk ve yoksunluk olmasın.)
- 6- Herkes ki rızâ bendine bağlarsa derûnuñ
Âsân ola 'ömrin de Hudâ vire füzûnuñ
(Gönlünü Allah'ın rızasını kazanma bağına bağlayanlara Allah, kolay ve uzun ömür verir.)

VII

- 1- Bu 'âlem-i fânide ne 'izzinde beğâ var
İhlâş ne halkında kerem ile vefâ var
(Bu fânî âlemin ne yüceliğinde devamlılık ne de halkında samimiyet, cömertlik ve vefa var.)
- 2- Fikretde şaşın itme ümîd ile teveccüh
Şanmañ ki şifâ-hâne-i bîmârda devâ var
(Bu dünyaya ümitle yönelmeyi sakın düşünme! Bu hastanede hastanın derdine çare olduğunu zannetme!)
- 3- Mansûb gözedmekde hevâdan elini çek
Sultân oluban dehre ki haylice cefâ var
(Epey cefası olan bu dünyaya sultan olup makam mevki gözetme hevesinden vazgeç!)
- 4- Hükâmına bakma yerinüp olma ki maşzûn
Hükümünde tama' ile anuñ zulm [u] haşâ var
(Bu dünyanın hâkimlerine bakıp da kendini üzme. Onların hükümünde açgözlülük, zulüm ve hata var.)
- 5- Şaf eyle derûnuñ evini pâk ide jengden
İnşâf idegör Hâk'da saña cümle 'atâ var
(İçini temiz tut ve Allah'ın ne kadar cömert olduğunu kabul et ki o da senin gönül aynanı kirden pastan arındırsın.)
- 6- Ruhsârı şükûfânına dil-beste-i hâk ol
Maşbûb-ı şehensâha ki der-bende-i pâk ol
(Şahlar şahı güzelin kapısında pak bir köle ol. Onun yanağı çiçeklerine toprak gönlünü bağla!)

VIII

- 1- Feryâd-ı diliitse n'ola ger cigeriñden
İtmâ' olana itmeye fayda güheriñden
(Gönlü içten bir feryat koparsa ne olur? Aç gözlü olana servetinden fayda gelmez.)
- 2- Âhir yirini eyle füzûzân-ı çerâğân
Eşyâ vü bütün mâl kalur sîm [ü] zeriñden
(Son durağını kandillerle aydınlat. Altının, gümüşün, eşyan yani bütün malın bu dünyada kalır.)

- 3- Yetmez mi saña şâhidi evvelde gelenler
Zerk itdi hadengi ki güzâr-ı siperinden
(Siperinden attığını vuran bir okçu gibi olan öncekilerin şahitliği sana yeterli gelmez mi?)
- 4- Âhir ki bu 'âlemde sefer ide ne ki var
Çâpük olagör 'azm-i haber al seferinden
(Bu âlemde her ne varsa sonunda buradan gidecektir. Sen de çabuk ol da seferinden haber almaya yönel.)
- 5- Zikrinde Hudâ'ya ola her demde şekûrân
Mahşerde 'azâb-ile hâzer it beteriinden
(Her nefesinde, zikrinde Allah'a şükürler et ki mahşerde kötü bir azaptan sakın.)
- 6- Olursa kerem bâb[ı] Tulû'î'ye küşâde
İhsân-ı tecellî-i cemâl-ile şafâda
(Olur da kerem kapıları Tulû'î'ye açılırsa, Allah cemalinin tecellisi ihsanıyla onun gönlü şen olur.)

IX

- 1- Vardum seherî rû'yet için câmi'e nâ-gâh
Allâh'a 'ibâdet yiri halkuñ ola her gâh
(Halkın her zaman Allah'a ibadet ettiği yer olan camiye sabah namazı için gittim.)
- 2- Gördüm nice bir sâyili dünyâya teveccüh
Almış ele tesbîh-i rızâ-dîde-i âgâh
(Orada dünyaya teveccüh etmiş, haberli olan ve isteğine ulaşma tesbihini ele almış birçok dilenci gördüm.)
- 3- Ol kavme didim bunda ne cem'iyetiñiz var
Didi bilesin hâkim-i vaqti gele her gâh
(O insanlara burada neden toplandınız dedim. Onlar da zamanın hâkimi her zaman buraya gelir, bilesin dedi.)
- 4- Eyler kerem-i çihl yahud sî-şadı ihsân
Eglen gele şimdi ki o şâhib-kerem-i şâh
(Biraz oyalan. O, kerem sahibi şah şimdi gelir ve 40 ya da 300 yardım eder.)
- 5- Bildim ki dalâlet yoludur gitdikleriñiz
Hâşâ ki derûnında ola mı hele Allâh
(Gittiğiniz yolun sapkınlık olduğunu anladım. İçinizde hele Allah olur mu? Katiyen yoktur.)
- 6- Bu kavm-i nuhûsetde şakin olma yakîñi
Hıfz eyleye Allâh seni settâr-ı ulu-câh
(Bu uğursuz topluluğa sakın yakın olma. Makamı ulu ve günahları örtücü Allah seni onlardan korusun.)
- 7- Şıdkî-i dil Allâh niyâzında şekûr ol
Dergâh-ı Hudâ luţf [u] 'atâsında gayûr ol
(Gönül doğruluyla Allah'a çokça şükret. Allah'ın dergahında onun ihsanına nail olabilmek için çok çalış.)

2.2. Şekil Özellikleri

Tulûî, naziresini Rûhî'nin şiiri gibi aruzun hezec bahrinden “mefûlü mefâilü mefâilü feûlün” kalıbıyla kaleme almıştır. Her biri sekiz beyitlik on yedi bentten oluşan Rûhî'nin şiiri, toplamda yüz otuz altı beyit; Tulûî'nin naziresi ise ilk sekiz bendi altı ve son bendi yedi beyit olmak üzere toplamda elli beş beyittir. Kafiye ve redif açısından değerlendirildiğinde, Tulûî'nin model şiirin ilk dokuz beytine nazire yazdığı anlaşılmaktadır: Rûhî'nin şiirindeki ilk dokuz bendin kafiye ve redifleri, yayımlanmış divana göre üç ve dördüncü bentlerinin sırası değişik olma üzere,²⁸ Tulûî'de aynıdır. Özetle, şekil / dış yapıyla ilgili özellikler bakımından Tulûî'nin, zemin / model şiiri bire bir takip ettiği anlaşılmaktadır.

2.3. Muhteva

Tulûî, naziresine kendisini ya da kendisinin de dâhil olduğu zümreyi tanımlayarak başlar. Buna göre şair, Tanrı yolunda olmaya gönül vermiş ve aşk şarabıyla ezelden sarhoş olmuş alçakgönüllü bir âşıktır / rinttir. Gelenekte sıkça kullanılan rint / zahit çatışması üzerinden kurguladığı bu bentte Tulûî, âşık karşısına bigâneyi / sufîyi koyar ve zahir ile bâtın arasındaki farkı işler: Yüzeysel bakış açısına sahip sufînin gözünden âşığın sarhoşluğuna sebep olan şey kadehteki şaraptır. Fakat görünenin ardındaki gerçek, âşığın aşk ile mest olmasıdır.

Zemin / model şiirde olduğu gibi karşıtlıklardan hareket eden ve buradaki ana fikri koruyan Tulûî, eda bakımından Rûhî'den kısmen ayrılmaktadır. Rûhî'nin

“Mâ‘il degülüz kimsenün âzârına ammâ
Hâtır-şiken-i zâhid-i peymâne-şikestüz”

“Erbâb-ı garaz bizden ırag olduğu yegdür
Düşmez yire zîrâ okumuz sâhib-i şastuz”²⁹

şeklinde ifade ettiği dışa dönük tavır ve üst perdeden, doğrudan söyleyiş Tulûî'de daha içe dönük ve nazik olarak nitelenebilir.

Tulûî, ikinci bende bade içmek, güzel sevmek ve günün kıymetini bilmekten bahsederek rindane bir söyleyişle başlar. Ardından sözü güzelin vefasızlığı, dünyanın gösterişi, alçaklığı ve fânî oluşuna getirir ve vasıta beytinde yine gönül ehli olduğunu belirtir. Rûhî'nin

“Mey sun bize sâkî bizüz ol kavm ki dirler
Rindân-ı sabûhî-zede-i bezm-i kîdemdür”

beytindeki rint tavra bahsi geçen söyleyişle yaklaşan Tulûî, daha çok bendin ilk beytinde seslendiği “bey”e odaklı kalır ve ona yönelen ifadeleriyle didaktik bir yaklaşım sergiler. Rûhî ise

“Hâk ol ki Hudâ mertebeni eyleye âlî
Tâc-ı ser-i âlemdür o kim hâk-i kademdür”

beytinde görülen benzer yaklaşımla birlikte ilk bentte başladığı, rintler zümresini tanımlayan ifadelerini ikinci bendinde de sürdürür.

Tulûî, Rûhî ile aynı redif, kafiye, kafiye oluşturan kelimeler, söz kalıbı (elden ko-) ve telmih unsuruna (Ferhat) yer vererek benzerlik hissi yüksek bir üçüncü bent oluşturur. Rûhî'nin çaba göstermeden hakkettiğinden fazlasını isteyen insanlara zahit üzerinden

“Gör zâhidi kim sâhib-i irşâd olayın dir
Dün mektebe vardı bugün üstâd olayın dir”

²⁸ Bk. Ak, *Bağdatlı Rûhî Divânı*, 188-189.

²⁹ Buradan itibaren Rûhî'nin terkîb-bendine yapılacak göndermeler için sayfa numaraları tekraren verilmeyecektir. Metin için bk. Ak, *Bağdatlı Rûhî Divânı*, 187-195.

şeklinde yönelttiği eleştiriyi, Tulûî cahil üzerinden aktarır (III-1).³⁰ Ruhi'nin

“Elden komasun gül gibi câm-ı meyi bir dem
Her kim ki bu gam-hânedede dil-şâd olayın dir”

beytiyle mutlu olmak isteyene verdiği “nasihat” Tulûî’de rintlerle dost olmak isteyene yöneliktir. (III-3). Bendin sonunda ise Tulûî, Rûhî’nin Bağdat’ı anmasından farklı olarak sözün kıymetini anlatan ifadelere yer verir.

Tulûî dördüncü bentte, bu âlemin fâni ve son durağın toprak oluşundan bahseder. Bu yüzden bir âşık / rint olarak ağyar ile sohbetten mutlu olmaz. Zahit, ona düşmanlık etmemelidir. Çünkü nükteli sözler söyleyen şair, Tanrı’ya teslim olmuş, onun lütfuyla kurtuluşa ermiştir. Rûhî de fânilik kavramını işler. Ancak

“Sihhat sonı derd olmasa vuslat demi hicrân
Nûş ahiri niş olmasa sûr ahiri mâtem”

örneğindeki gibi tezatlardan üzerinden aktardığı görüşlerinde hikmetli söyleyişler daha belirgindir. Rûhî’de görülen, maddiyata düşkünlük ve cahillik üzerinden sufi tipinin doğrudan eleştirisini Tulûî, âşığın merkezde olduğu bir bakış açısından dile getirir.

Tulûî, beşinci bentte kıymetli bir kişiye beğeniyle yaklaşılacağını anlatır ve bu kişinin hangi niteliklere sahip olması gerektiğini sıralar. Bunlar alçakgönüllülük, olgunluk, temiz kalpli olma ve insaniyet gibi değerlerdir. Ancak böyle birisi başkalarını irşat edebileceği için buradaki bakış açısı tasavvufidir. Rûhî’nin bendinde ise Hz. Peygamber’in nitelikleri ve övgüsü söz konusudur. Tulûî, buradaki kurguyu örnek aldığı bendini, Rûhî’de

“Bir nokta durur sırrı didi çâr kitâbun
K’ol çârdadur sırr-ı kütüb-hâne-i eşyâ”

“Ol nokta benem didi dönüp remzini seyr it
Ya’ni ki benem cümleten esmâ-yı müsemmâ”

ifadeleriyle yer alan hadise gönderme yaparak (V-5) ve vasıta beytinde Tanrı’nın bağışlayıcılığını anarak tamamlar.

Kudret sahibi kişilerin, ellerinde imkânları olmasına rağmen, ihtiyaç sahiplerine yardım etmemelerini

“Hâcetlerimiz kâdir iken kılmaga hâsıl
Salmak keremünden bizi ferdâya ne hâcet”

diyerek de eleştiren Rûhî, Tulûî’nin altıncı bendinde hikmet sahiplerinin (tabipler) hastaya şefkat göstermesi gerektiğini anlatan beyte ilham olur (VI-1). Tulûî’ye göre hikmet sahipleri, hastayı anlamalı ve ona iyi davranmalıdır. Ayrıca, Tanrı’ya sığınmalı, sürekli onu zikretmeli ve tövbekâr olmalıdır. Böylece, Tanrı onlara itibar ve rahat bir yaşam verecek, öte dünyada bu zümre yoksunluk görmeyecektir. Rûhî’nin

“Bîhûde dönüp neyler ola başımız üzre
Halkun bu felek didüğü dolab-ı meşakkat”

beytinde de görülen eleştirel tavır, Tulûî’de yerini dinî ve didaktik bir söyleme bırakır. Tulûî, bu bendi Tanrı’ya bağlanmanın faydasını belirterek tamamlar.

Tulûî yedinci bendini, tıpkı Rûhî gibi, bu âleme karşı karamsar ve eleştirel bir bakış açısıyla kaleme alır. Dünyada hiçbir şey baki değildir. İnsanlar samimiyetsiz, hâkimler (yöneticiler) hükümlerinde hatalı ve açgözlüdür. Cefası çok olan bu dünyada yapılması gerekenleri aktarırken Rûhî,

³⁰ Ayraç içindeki ilk rakam Tulûî’nin şiirindeki bent, ikinci rakam beyit numarasını verir.

“Cehd eyle hemân gayr eline bakmayı gör kim
Benden ne sana fâide senden ne bana var”

beytinde görüldüğü üzere bireyin aktif çabasına işaret eder. Tulûî ise “el çek-” deyimiyle makam mevki peşinde koşulmaması gerektiğini belirterek (VII-3) daha pasif bir söyleyişe yer verir. Rûhî'nin

“El virse safâ fırsatı fevt eyleme bir dem
Dünyâ ana degmez ki cefâsın çeke âdem”

diyerek verdiği rindane tavsiye ise Tulûî'de, gönlü temiz tutmak ve Tanrı'ya bağlanmak şeklindedir.

Tulûî, sekizinci bentte, Rûhî'deki “hâce” eleştirisini küçük bir değişiklikle “aç gözlü” olanlara yönelir. Bu zümre için söylenenler Rûhî'nin dile getirdiklerine çok yakındır. Aç gözlü olana malından fayda yoktur. Daha önce gelenlerden de anlaşılacağı gibi bu âlemde ne varsa göçüp gidecek kişinin tüm varlığı burada kalacaktır. Dolayısıyla bu sefere hazırlanmak gerekir. Bunun için Rûhî rindane bir tavırla

“Akl adın anup kendüni teklîfe düşürme
Dîvâne olup ref' kıl anı üzerinden”

diyerek gönlü rehber edinmeyi, Tulûî ise dinî bir söyleyişle Tanrı'yı zikretmeyi (VIII-5) salık verir.

Tulûî, üslup ve muhtevasıyla taklit hissi veren son bendinde samimi olarak ibadet etmeyen, çıkarı peşinde olan insanları eleştirir. Rûhî gibi tahkiyevi üslupla kaleme aldığı bu bentte şair, seher vakti camiye gittiği ve orada elinde tesbihiyle ibadet eder görünen dilencilere rastladığı kurgusunu oluşturur. Şair, bu kişilere neden camide toplandıklarını sorduğunda aldığı cevapla kendilerine yapılacak yardımı beklediklerini anlar ve onlardan uzak durmak gerektiğini söyler. Tulûî, bu bendi ve şiirini, dinî-didaktik tavrıyla “Allah'a çok şükret ve onun lütfu için çok çalış” diyerek tamamlar.

2.4. Değerlendirme

Tulûî'nin naziresini değerlendirmede, şiir yazarken nasıl bir yol izlediğini tespit etmek bir hareket noktası olabilir. Bu konuda şairin en dikkat çekici uygulamalarından biri zemin / model şiirle ortak gramer yapısı kullanmaktır. Özellikle bentlerin ilk beyitlerinde yer verdiği bu uygulamayla Tulûî, bir yandan zemin / model şiirle kuvvetli bir benzerlik ortaya koymakta bir yandan da ortak kelimelerden hareket ederek farklı bir söyleyiş yakalayabilmektedir.³¹ Örneğin unsurları aynı şekilde sıralanmış cümlelerden oluşan aşağıdaki beyitlerde ortak nesne, gamı defetme özelliğine sahip şaraptır. Rûhî, sakiye seslenip bu şarabı getirmesini ve böylece elem pasıyla dolu gönül aynasını cilalamasını söyler. Tulûî ise “bey”e bu şarabı içmesini ve güzele gönül verip hoş vakit geçirmesini söyleyerek Rûhî'den ayrılır:

Nüş eyle begim badeyi / kim dâfi'-i gamdır / Dil vir şeh-i hûbâna / ki hoş zevk-ile demdir
(Tulûî)

Sâkî getir ol badeyi / kim dâfi'-i gamdur / Saykal ur o mir'âta / ki pür-jeng-i elemdür
(Rûhî)

Tulûî'nin naziresinde belirgin olan bir başka uygulama ise “ortak şiir malzemesi”nin kullanımınıdır. Şairin redife ilaveten aynı kelimelerle kafiye oluşturduğu III. bendi, bu uygulamaya örnek gösterilebilir. Tulûî, aşağıdaki tabloda görüleceği üzere 1, 2 ve 4. beyitlerde Rûhî ile aynı sıralamayı, 3. beyitte Rûhî'nin 5. beytini ve 5. beyitte Rûhî'nin altıncı beytini takip etmiştir.

³¹ Nazirelerin muhteva olarak değerlendirilmesinde ayrıntılı bilgi için bk. Kaplan, “Bâkî'yi Yenilemeye”, 221-263.

Tulûî	Rûhî
1- ...üstâd olayın dir	1- ...üstâd olayın dir
2- ...âbâd olayın dir	2- ...âbâd olayın dir
3- ...mu'tâd olayın dir	3- ...âzâd olayın dir
4- ...Ferhâd olayın dir	4- ...Ferhâd olayın dir
5- ...dil-şâd olayın dir	5- ...mu'tâd olayın dir
6- vasıta beyti	6- ...dil-şâd olayın dir

Tulûî'nin Rûhî'deki malzemeyi kullanışı bununla sınırlı değildir. Rûhî'nin altıncı beytinin

“Elden komasun gül gibi câm-ı meyi bir dem”

dizesini küçük bir farkla ve beşinci beytinin kafiye ve redifini (mu'tâd olayın dir) olduğu gibi bir araya getiren şair naziresindeki üçüncü beyti neredeyse tamamlar:

Elden komasın bâde-i gül-fâm ayağın
Çekmekde mey-âşâm-ıla mu'tâd olayın dir

Benzer bir başka örnek olarak Tulûî'nin dördüncü bendinin ikinci beyti gösterilebilir. Rûhî'nin

Sıhhat sonı derd olmasa vuslat demi hicrân
Nûş âhiri niş olmasa sûr âhiri **mâtem**
Zâhir bu ki **âhir yeri hâk olsa gerekdür**
Ger dirheme muhtâc ola ger mâlik-i dirhem

beyitlerinden kafiye kelimesi “mâtem” ve “âhir yeri hâk olsa gerek” ifadesini alan Tulûî için

Eylerse bugün rif'at-i nâz-ile tefâhür
Âhir yeri hâk olsa gerek soñ ucı **mâtem**

beytinin ikinci dizesi hazır hâle gelir. Zemin / model şiirdeki sıhhat-dert, vuslat-hicran ve devamındaki tezatlar da Tulûî'de övünme (tefahür)-tevazu (hâk ol-) tezatları üzerinden beytin kurgulamasını sağlayan unsurlar olarak düşünülebilir. Rûhî, şiirini karşıt kavramlar üzerine inşa ettiğinden bu yaklaşım Tulûî'de de sıkça görülür.

Tulûî, şiirinde telmih sanatını da kullanmıştır. Rûhî'nin

“Ömrin giçirüp kûh-ı belâda dil-i şeydâ
Berhem-zen-i hengâme-i Ferhâd olayın dir”

beytindeki Ferhâd telmihinden hareket eden Tulûî,

Şimşâd-ı kadûñ zerre-i efgende olub da
Sengân-ı reh-i süfte-i Ferhâd olayın dir

beytinde farklı bir hayale ulaşmıştır. Bununla birlikte Tulûî'de Ferhâd'ın yolunda taş olmak isteyen âşıkla Rûhî'de Ferhâd'ın macerasını unutturmak isteyen çılgın gönül kıyaslandığında Rûhî'de daha iddialı / güçlü bir ifade olduğu görülebilir.

Benzer unsurlardan yola çıkarak oluşturduğu bazı beyitlerinde Tulûî'nin “başarılı” bir söyleyiş ortaya koyduğu söylenebilir. Örneğin, Rûhî'nin bu dünyada mutlu olmak isteyen elden kadehi bırakmama tavsiyesini verdiği beyte kıyasla Tulûî'nin bülbül, gonca ve karga üzerinden oluşturduğu beyti sembolik diliyle çağrışımlara daha açıktır. Gonca ile sevgili ya da bir hamî, bülbül ile âşık ya da bir musahip, karga ile rakip ya da bir müteşairin kastedilmesinin beyte hem estetik hem de eleştirel bir boyut kattığı ileri sürülebilir.

Elden komasun gül gibi câm-ı meyi bir dem
Her kim ki bu gam-hânede dil-şâd olayın dir (Rûhî)

Şahrâ-yı çemen gönçe-i feryâd-ı hezârân
Taklîd-i sūhan-zâğ-ıla dil-şâd olayın dir (Tulûî)

Tulûî, şiirinin son bendinde görüldüğü gibi bazen ancak taklit seviyesinde kalmış gibidir. Camiye çıkarları için giden insanları eleştirdiği aşağıdaki beyitle zemin / model şiir arasındaki farkın pek sathi olduğu görülmektedir.

İhsânı ya pencâh ya çıldür fukarâya
Sabr eyle ki demdür gele ol mîr-i felek-câh (Rûhî)

Eyler kerem-i çihl yahud sî-şadı ihsân
Eglen gele şimdi ki o şâhib-kerem-i şâh (Tulûî)

Özetle Rûhî'de rint, Tulûî'de dinî-didaktik edanın daha vurgulu olduğu, ortak olan hikmetli ve eleştirel tavırda Rûhî'nin daha gür bir sese sahip olduğu söylenebilir. Bent ve beyit sayıları daha az olduğundan Rûhî'deki muhtevayı tam olarak yansıtamayan Tulûî'nin, nazire yazma sebeplerine göre ifade etmek gerekirse usta şairi izleyen bir şiir yazdığı sonucuna varılabilir.

Sonuç

Bu makalede bir XVIII. yüzyıl şairi olan Tulûî'nin daha önce herhangi bir çalışmaya konu olmamış divanı / mecmuası incelenmiş, bu eserden hareketle şairin hayatı, edebî kişiliği hakkında tespitler yapılmış ve Bağdatlı Rûhî'ye nazire olarak kaleme aldığı terkîb-bendi şekil ve muhteva açısından incelenerek yayımlanmıştır.

Eserindeki tarih manzumeleri ve çeşitli kayıtlardan anlaşıldığı üzere Tulûî bir XVIII. yüzyıl şairidir. Dolayısıyla bu çalışmaya konu olan yazma eserin, kütüphane kayıtlarında XVI. yüzyıl şairi olan İbrahim Tulûî adıyla kayıtlı olması hatalıdır. XVII. yüzyılda yaşamış bir başka Tulûî olduğu da bilindiğine göre, farklı yüzyıllarda yaşamış Tulûî mahlaslı üç şairden bahsetmek mümkündür.

Tulûî'nin cebe-hâne kâtibi olarak görev aldığı ve yaşamının en azından bir bölümünde Çekmece, Edirne ve Eflak'ta bulunduğu yine eserinden anlaşılmaktadır. Ayrıca, bazı şiirlerinde görülen üslup özellikleri, Tulûî'nin bir Rumeli şairi olması ihtimalini de düşündürmektedir.

Eserinin geneline yayılmış nazireler ve nazire benzeri şiirler Tulûî'yi, bir nazire şairi olarak nitelendirmek için yeterlidir. Onun klasik üslup zemininde kaleme aldığı şiirlerinin belirgin özelliklerinden biri de mahallileşme eğilimidir. Bunlarla birlikte Tulûî'de dinî-tasavvufî düşünce ve buna bağlı olarak didaktik bir söylem her zaman ön plandadır. Kimi beyitlerinden ismini vermeden bir tarikata bağlı ve tasavvuf yolunda ilerleme azminde olduğu anlaşılan şairde esas olan tasavvufî düşüncenin kendisidir. Bu, farklı mutasavvıflar için kaleme aldığı methiyelerden de anlaşılmaktadır.

Tulûî'nin terkîb-bendi şekil özellikleri bakımından Rûhî'nin şiirini yakından izler. Muhteva açısından değerlendirildiğinde, beyit sayısı sınırlı olduğundan Rûhî'deki konuları kapsayamayan bu nazirede başarılı sayılabilecek söyleyişler yanında taklit düzeyinde kalan beyitler de söz konusudur. Öte yandan bu şiir, Rûhî'nin eserine yazılan nazirelerden oluşan birikime katkı yapması ve ilgili nazirelere dair daha geniş çalışmalara veri sağlayabilecek olması sebebiyle de kıymetli görülebilir.

Özetle eldeki yegâne eserinin bir divan taslağı niteliğinde olması ve bu yüzden şiirindeki muhtemel değişim ve gelişimlerin izlenememesinden hareketle Tulûî'nin kendi üslubunu bulmaya çalışan bir şair ve terkîb-bendinin de usta şairin izinde yazılmış bir nazire olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Ak, Coşkun. *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Basımevi, 2001.
- Akkuş, Yasemin. “İçtimai Bir Tavr Olarak Boş Vaatler: Va'de-i Kemmûn” *Bizim Külliye* 72 (2017): 63-65.
- Alptekin, Leyla. “Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-Bendi'ne Yazılmış Bir Nazire: XVIII. Yüzyıl Şairi Berberzâde Mehmed Zihnî'nin Terkîb-Bend'i” *Turkish Studies* 8/13 (2013): 439-454.
- Ambros, Edith Gülçin. “Nazîre, the will-o'-the-wisp of Ottoman Dîvân poetry” *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 79 (1989): 57-83.
- Aslan, Mustafa. “Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-i Bendine Bir Nazire Daha: Trabzonlu İbrahim Cûdî'nin Terkîb-i Bend'i” *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih Dil - Edebiyat Sempozyumu Bildirileri, C. II* (Trabzon: Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yay., 2001): 367-385.
- Aypay, A. İrfan, “Nahifî Süleyman Efendi-Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği ve Divanı'nın Tenkitli Metni”, Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1992.
- Ceylan, Ömür. “Klasik Şiirin Büyüyen Gölgele Yüzyılı (1701-1800)” *Türk Edebiyatı Tarihine Bir Bakış, C. I* içinde, 237-291, Ankara: Kurgan Edebiyat, 2013.
- Ceylan, Ömür. *Tasavvufî Şiir Şerhleri*. İstanbul: Kapı Yay., 2017.
- Çeltik, Halil. *Divan Sahibi Rumeli Şairlerinin Şiir Dünyası*. Ankara: MEB Yay., 2008.
- Danişmend, İsmail Hâmi. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi C. IV*. İstanbul: Türkiye Yay., 1972.
- Dilçin, Cem. *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*. Ankara: TDK Yay., 2009.
- Feldman, Walter. “Imitatio In Ottoman Poetry: Three Ghazals of the Mid-Seventeen” *The Turkish Studies Association Bulletin* 21/2 (1997): 41-58.
- Güler, Zülfü. “Bağdatlı Ruhî'nin Meşhur Terkîb-Bendine Sosyal Psikoloji Açısından Bir Bakış” *e-Journal of New World Sciences Academy* 3/1 (2008): 28-43.
- Gülhan, Abdülkerim. “Levhî ve Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-Bend'ine Naziresi” *Dil ve Edebiyat Araştırmaları* 1/2 (2010): 61-78.
- Kaplan, Hasan. “Bâkî'yi Yenilemeye Çalışan Bir Şair Ümîdî ve Bâkî'ye Nazireleri” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar* 8/38 (2015): 221-263.
- Kaplan, Yunus. “Kütahyalı Meşkî ve Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-i Bendine Naziresi” *SUTAD* 39 (2016): 263-284.
- Karaköse, Saadet. *Nev'î-zâde Atâyî Dîvânı*. Ankara: TCKTB Yay., 2017.
- Kılıç, Filiz. “Tulû'î, İbrahim Tulûî Efendi” *TEİS* (2014), erişim tarihi: 31 Ocak 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/tului-ibrahim-tului-efendi>.
- Kılıçarslan, Yasemin. “Cebeci” *TDV İslâm Ansiklopedisi* 7 (1993): 182-183.
- Kolunsağ, İbrahim. “Bir Meddahın Biyografisi: Tulûî'nin Bilinmeyen Şiirleri” *Korkut Ata Türkiyat Araştırmaları* 9 (2022): 221-238.
- Köksal, M. Fatih. *Sana Benzer Güzel Olmaz*. Ankara: Akçağ Yay., 2006.
- Kurnaz, Cemal. *Osmanlı Şair Okulu*. Ankara: Birleşik Yayınları., 2007.
- Mecmû'a-i Eş'âr*, İstanbul Üni. Nadir Eserler Ktp. Türkçe Yazmalar 10689/01.

Okumuş, Sait. "Bursalı Levhî Hasan Efendi ve Bağdatlı Rûhî ye Naziresi" *Ekev Akademi* 15/47 (2006): 291-307.

Okumuş, Sait. *Şairin Çağa Tanıklığı, Bağdatlı Rûhî'nin Terkîb-i Bend'i ve Nazireleri*. Ankara: Divan Kitap, 2011.

Öztoprak, Nihat. "Rûhî, Bağdatlı" *TEİS* (2014), erişim tarihi: 31 Ocak 2023, <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ruhi-bagdatli>.

Öztoprak, Nihat. "Rûhî'nin Şair Anlayışı" *Osmanlı Araştırmaları* 28 (2006): 93-122.

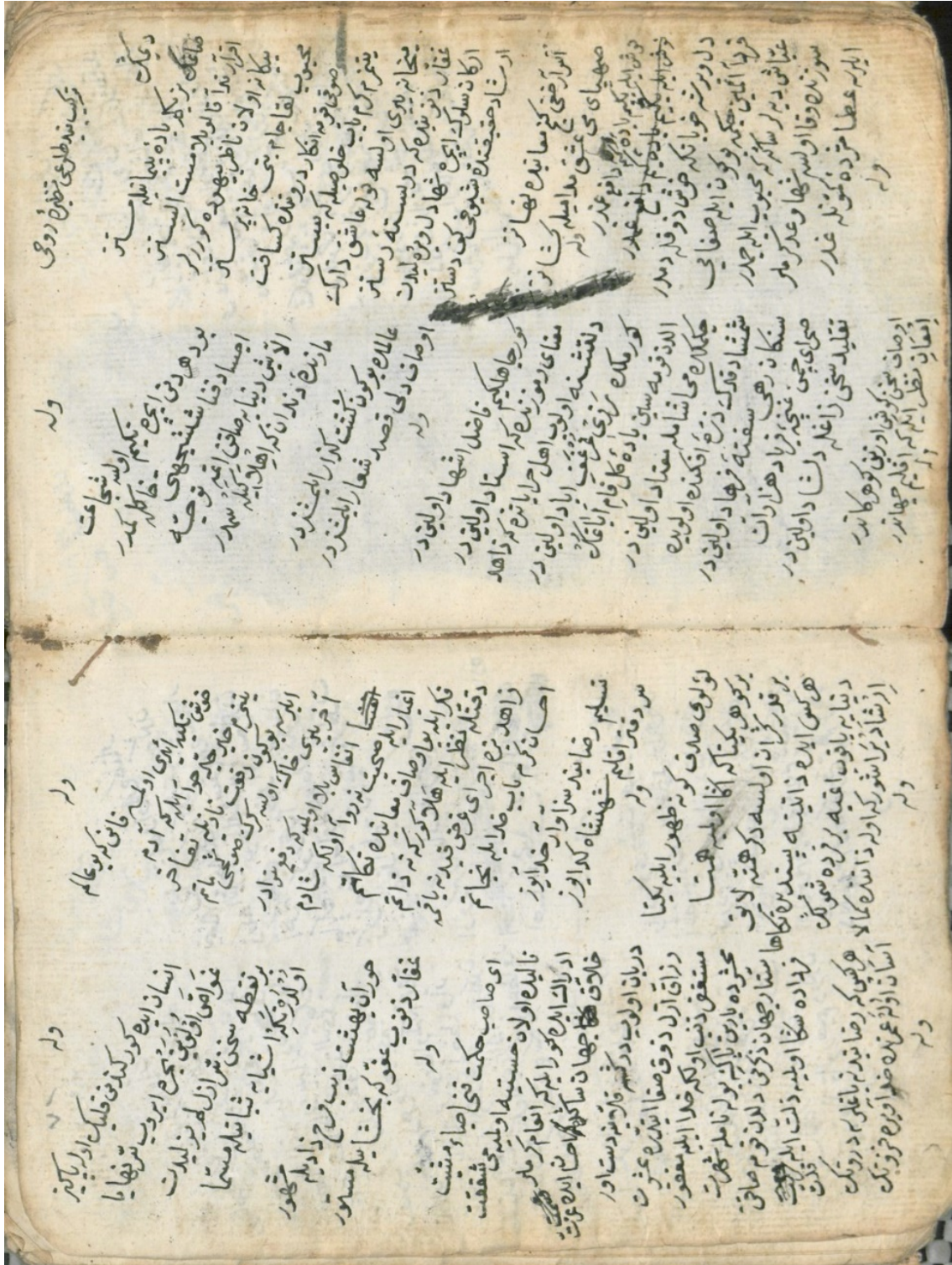
Öztoprak, Nihat. "Rûhî'nin Şiir Anlayışı" *Türk Kültürü İncelemeleri* 12 (2005): 101-136.

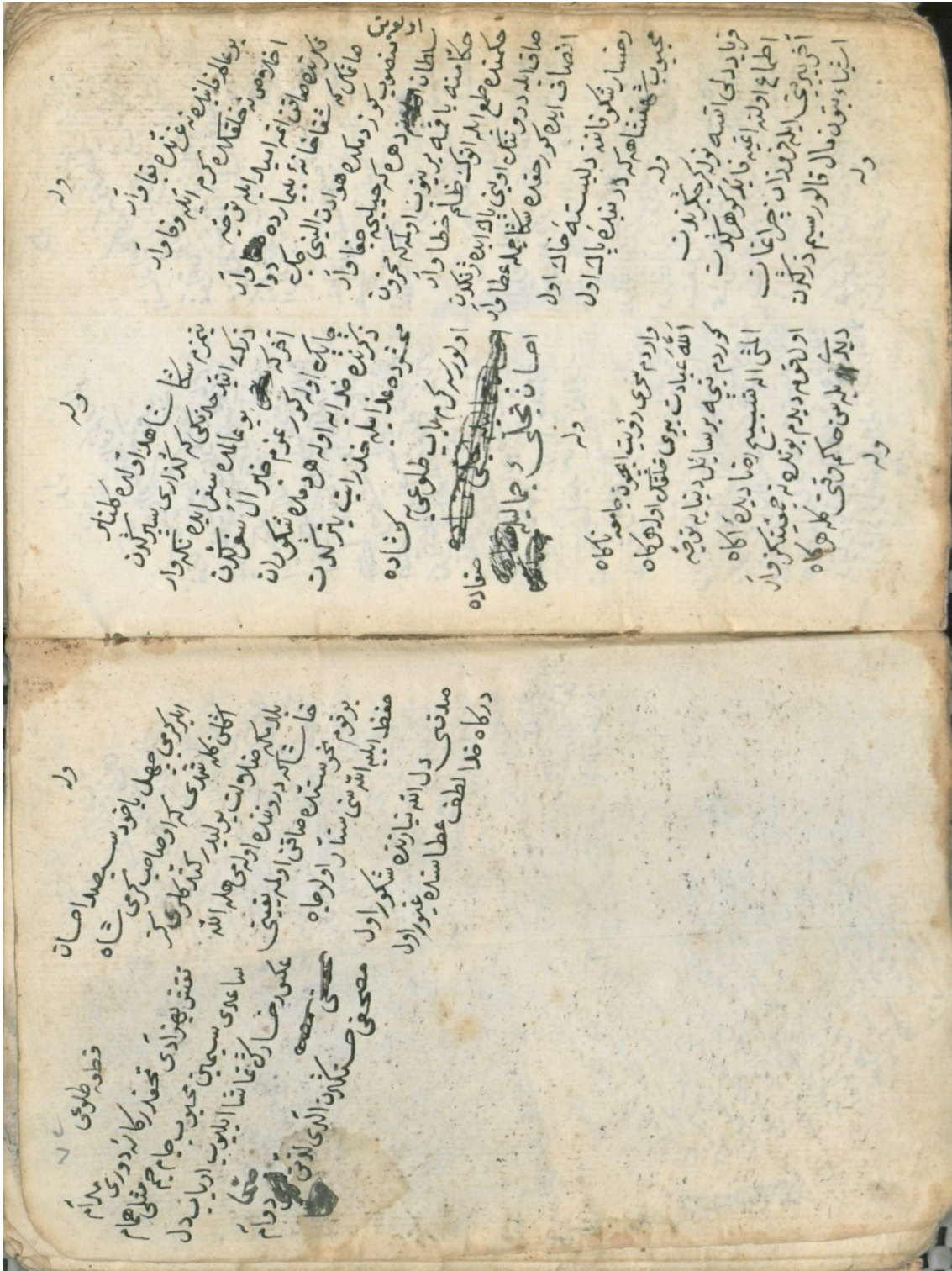
Öztoprak, Nihat. *Rûhî*. İstanbul: Timaş Yay., 2001.

Tarlan, Ali Nihat. *Hayâlî Bey Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üni. Yay., 1945.

Yenikale, Ahmet. *Sünbülzâde Vehbî Dîvânı*. Ankara: TCKTB Yay., 2017.

Ek: Tulûî'nin Terkîb-Bendinin Dijital Görüntüleri (İstanbul Üniversitesi, NEKTY 10689/01, 70^b-72^a)

وله
 بر خاله فلانیه غزله تقاوار
 اخلاصی ز خلاقه کرم اینه تقاوار
 نازینه صافخانه بیبارده کعب
 مانکاک که شفاخانه هدرت النبی
 نین نصیب کوز دیکه هدرت صفاوار
 سلطان ~~...~~ زه که حیلیمه مخزون
 حکامنه باقمه بر یوب اوتکه خطاوار
 حکمتد طمع ایدر اوتکه زنگدن
 صاقا له درو تنک اوبی باله ابره زنگدن
 انصاف ایدر کور خده شفاخانه عطاوار
 رصاار شکوفاننه دایسته خاگ اول
 مجبوب شهنشاهه که لار نیدک باله اول
 وله
 قریادلی آسه نوز که بگزیدت
 اطماع اولنه اینه نایک کور هدرت
 آخر بی بی المیزوزان جزاغات
 اشریا دبقون مال قالورسیم زنگدن
 وله

وله
 نغمه شکلا هدر اوله کلنار
 زکله اینه حاکمی که کذار سیرنگدن
 آخر که بو عالمه سنی ایدر سغردن
 چابک اوله کور عزم خوال شکوران
 زنگنه خدایه اوله هرع معه شکوران
 مخنوده غلامه خذرات بترکوت
 او لور کرم باب طلوعی کیناره
 اصان تجلی و جمالیه
 صفاده
 واردم سوزی روتیه ایچون جامعه ناکاه
 الله عبادت بوی ختله اوله کاه
 کوردم نبویه بر سابل دنیایه قییم
 الملی الم شیبیع رضا دیک آگاه
 اول قورم دیدیم بوندنه نه جفتیکر وار
 دیکله بله من حکم وقتی کله کاه
 وله

وله
 ابر کرمی جهل باخود سب صدا اصان
 نخن کله شدی که او صاص کرمی کتر
 بلایکیم ضلوات اولدی هله الله
 خاشاکه درونده صاف اوله شیبی
 بوقوم خوشستند صاف اوله جابه
 حفظ ایلم الله سنی سنار اوله جابه
 مددی دل الله نیازنه شکور اول
 درگاه خدا لطف عطا سنه غبور اول
 قطره طلوی
 ملام
 نقد بهزادی تحدر کار دوری ملام
 ساعای سیمینی مجبوب جام ملام
 عکس رخا اره قناشایلیوب اریاب دل
 مصحفی صحیفه
 مصحفی صنگدن ادری ادری

Summary

It was the famous *terkîb-bend* (a form of poetry composed of strophes) rather than the ghazals that earned Rûhî of Baghdad, one of the poets who wrote the most ghazals of classical Turkish literature, his distinguished position in the history of literature. Bringing together opposing concepts throughout this poem, Rûhî showed the interactions, behavioral differences and contradictions between social types and groups. Thus, the poet revealed the flawed aspects of his era, the social problems, the people who were hypocritical about religion and morality, in an intelligent and critical style.

The *naziras* (similar poems written with the same meter and rhyme) written by many poets to the *terkîb-bend* of Rûhî are concrete indications that this work has created an impact that has spread over centuries since its period. In the XVII century, Riyâzî Mehmed Efendi, Seyyid Nakîb-zâde Ni'metî, Cevrî İbrahim Çelebi, Nisârî Yakub Çelebi and Ayıntâbî Hâfız Abdülmecîd-zâde; In the XVIII century, Abdüllatîf Râzî, Arpaemîni-zâde Mustafa Sâmi, Levhî Hasan Efendi, Haşmet bin Abbâs and Hakim Mehmed Efendi; In the XIX century, Keçeci-zâde İzzet Molla, Mustafa Kabûlî Efendi, Leylâ Hanım, Ahmed Sâdık Ziver, Ziya Pasha, Abdî Efendi, Seyyid Hamza Nigârî, Musa Kâzım Pasha and Handî Efendi; In the twentieth century, İbrahim Cûdî was a poet who wrote to Rûhî of Baghdad.

In this article, which was prepared to introduce Tulûî and his divan, which is not mentioned in biographical sources, and to contribute to the accumulation of the above-mentioned nazira, first, determinations were made about Tulûî's life and literary personality based on his work, which is the only source available. Then, the focus of the article, nazira, was examined in terms of form and content and published. Tulûî's divan, which is the subject of this study, is the only source of the determinations that can be made about the poet for the time being. The period in which the poet lived with unknown dates of birth and death is the second half of the 18th century, according to the poems and records between 1749 and 1774 in the work. From these records, it is understood that the poet worked as an ammunition clerk and that he was in places such as Edirne and Wallachia for at least part of his life. The only work of Tulûî that we have been able to identify is his divan, which includes the poem that is the subject of this article. This work, which consists of ghazals lined alphabetically except for a few strophes, and which has the appearance of a divan draft with the scribbles and corrections on it, is registered at Istanbul University Rare Books Library, Department of Turkish Manuscripts at number 10689. Tulûî is primarily a nazira poet. This can be easily said based on the nazira that Rûhî wrote for his poetry, as well as the naziras he wrote for other poets throughout the work. In Tulûî's poems, the tendency to localization is one of the obvious lines. One of the most important features of this tendency, which created a wide sphere of influence in the 18th century, is that the environment and daily life are more realistically reflected in poetry than in previous periods, a feature that can be observed in the poet. In addition, the predominance of Turkish in the technical structure and sound pattern of the poem can be seen in Tulûî poetry as another feature of localization. Tulûî, who wrote poetry based on classical style; he says that the word should be gentle, measured, and short, and the meaning should be unique. However, the main factor that guides his understanding of poetry is religious-mystical thought. The terminology, quotation prevalence and didactic character seen in sufi poems are also at the forefront of Tulûî's work. It is understood from some of Tulûî's poems that he was affiliated with a sect and wanted to follow the path of the sect. However, there is no information in the text about which sect the poet belonged to. More precisely, this tendency in Tulûî can be explained as his adherence to sufism in general. Because there are poems written for Hacı Bektâş-ı Velî, Abdülkadir Geylânî, Hüsameddin Uşşâkî and Mevlânâ in his work. In his poems, Tulûî seems to be a poet who focuses on what he will say rather than how he will say. The spelling problems seen in his work as a product of a careless pen also led to problems with the meter. In some of the poet's couplets, the flaws seen in his meter are accompanied by uncertainty in meaning.

Tulûî wrote his nazira with the verse of aruz like Rûhî's poem. Rûhî's poem, consisting of seventeen strophes eight couplets each, consists of a total of one hundred and thirty-six couplets; Tulûî's nazira is a total of fifty-five couplets, the first eight of which are six couplets and the last strophe of which is seven couplets. In terms of rhyme and *redif* (which means a suffix, word or words repeated at the end of each verse after the rhyme), it is understood that Tulûî wrote the nazira for the first nine strophes of the model poem. That is, the rhymes and redifs of the first nine strophes of Rûhî's poetry are the same in Tulûî.

Tulûî begins his nazira by defining himself or the group in which he belongs. According to this, the poet is a humble lover who has set his heart on being in the way of God and has become eternally drunk with the wine of love. In this strophe, which he constructs over the conflict between lover and *zahit* (a person who is very religious and does not have wisdom and sincerity), which is often used in tradition, Tulûî puts *zahit* in front of the lover and discusses the difference between form and meaning. Tulûî begins the second strophe by talking about drinking wine, loving well, and appreciating the day. Then he talks about the disloyalty of the beautiful, the showiness, the cowardice and the wickedness of the world, and states that he is a man of heart. Tulûî creates a third strophe with a high sense of similarity by including the same redif, rhyme, rhyme words, word pattern and *telmih* (to sign a known event, story and so on) element as Rûhî. Rûhî's criticism of people who want more than they deserve without effort, through *zahit*, is conveyed through the Tulûî ignorant type. In the fourth strophe, the poet speaks of the fact that the temporary and final stop of this realm is the soil. As a lover, he is not happy to chat with a stranger. *Zahit* should not be hostile to him. The poet, who spoke witty words, surrendered to God, and was saved by His grace. In the fifth strophe, the poet describes how a valuable person will be treated with admiration and lists what qualities this person should have. These are values such as humility, maturity, clean-heartedness, and humanity. In the sixth paragraph, according to Tulûî, doctors must understand the patient and treat him well. He must also take refuge in God, chant Him constantly, and be repentant. Thus, God will give them dignity and a comfortable life, and this group will not be deprived in the afterlife. Tulûî writes the seventh strophe from a pessimistic and critical point of view towards this world. Nothing in the world is permanent. People are disingenuous, managers are erroneous and greedy in their judgments. In the eighth paragraph, the poet criticizes those who are greedy. There is no benefit to the greedy from his property. As it can be understood from what has come before, whatever is in this world will remain the whole being of the person who will pass away. Therefore, it is necessary to prepare for this expedition. In the last paragraph, Tulûî concludes his poem by criticizing people who do not worship sincerely and who are self-interested.

The following can be said when evaluating Tulûî's nazira. One of the poet's most remarkable practices is to use a common grammatical structure with model poetry. Especially with this practice, which he included in the first couplets of the strophes, Tulûî showed a strong similarity with the model poem on the one hand and found a different discourse by acting from common words on the other. Another practice that is evident in Tulûî's nazira is the use of "common poetic material". These are rhyme, redif, opposing concepts and literary arts that are used in a similar way. As a result, Tulûî's *terkîb-bendi* closely follows Rûhî's poetry in terms of its form characteristics. When evaluated in terms of content, since the number of couplets is limited, there are couplets that remain at the level of imitation as well as sayings that can be considered successful in this nazira, which cannot cover the subjects in Rûhî. On the other hand, this poem can also be considered valuable because it contributes to the accumulation of naziras written in Rûhî's work and can provide data for wider studies on related naziras.

Lastly, considering that his only work is a draft of a divan and therefore the possible changes and developments in his poetry cannot be traced, it can be said that Tulûî is a poet who tries to find his own style and that his composition is a nazira written in the footsteps of the master poet.